

Semerkant Medresesi'nde yapılan çalışmalara paralel olarak kurulan Semerkant Gözlemevi ise astronomi tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Kühek tepesinde bulunan gözlemevi üç katlı, silindirik biçiminde ve 30 metrelik bir yüksekliğe sahiptir. Gözlemevinin müdürlüğünü sırasıyla Gıyâseddin Cemşîd Kâşî, Kadızâde Rûmî ve Ali Kuşçu yapmıştır.

Burada kullanılan en önemli astronomik araç yüksekliği 50 metreyi bulan ve yaklaşık 30 derecelik kısmı toprak altına yerleştirilen "duvar kadranı"dır. Ölümünden sonra gözlemevi ve medresedeki bilimsel faaliyetler durmuş, Semerkant bilim ve kültür merkezi olma özelliğini kaybetmiştir. Burada çalışan bilim insanları ise Semerkant'ı terketmek zorunda kalmıştır. Bu bilim insanlarından biri olan Ali Kuşçu Osmanlı topraklarında Fâtih Sultan Mehmed'in himayesinde çalışmalarına devam etmiştir.

Semerkant Gözlemevi'nde yapılan çalışmalar Farsça kaleme alınan *Zîc-i Uluğ Bey* (*Uluğ Bey Zîci*, 1437-1440) adlı astronomi katalogunda toplanmıştır. *Zîc-i Uluğ Bey*, uzun yıllar astronomların başvurduğu bir eser olarak kullanılmıştır. XVI. yüzyılda Arapça'ya, XVII ve XVIII. yüzyılda Türkçe'ye, belli başlı kısımları da farklı dillere çevrilen eserin bir nüshası Beyazıt Kütüphanesi'nde (nr. 4612) kayıtlıdır.

Dört kitaptan (bölüm) oluşan bu astronomi katalogu, takvimlere ilişkin bilgilerle başlar. Pratik ve teorik astronomi bilgileri ayrıntılı şekilde ele alındıktan sonra astronomide kullanılan koordinatlara ilişkin bilgiler verilir. Gezegenlerin ve yıldızların konum hesaplamaları en önemli bölümdür (üçüncü bölüm). Burada her gezegene ilişkin matematiksel hesaplar ve tablolar yer alır. Bu tabloların bir kısmı trigonometrik tablolardır. Eserde ayrıca coğrafi koordinatlar ve kible yönü tayini de ele alınmaktadır. Son kısmı (dördüncü bölüm) bugün bilim sayılmayan ancak o dönemde bilim olarak kabul edilen astrolojiye ayrılmıştır.

Zîc-i Uluğ Bey, XVII. yüzyıla kadar yazılmış olan astronomi kataloglarının en mükemmeli kabul edilir. Batı'da XVII. yüzyıla, Osmanlılar'da ise XVIII. yüzyıla kadar konumsal astronominin temel kitabı olarak kullanılmıştır. XVII. yüzyılda Greenwich Gözlemevi'nin kurucusu olan J. Flamsteed'in (1646-1719) sabit yıldızlar katalogunu hazırlarken (*Historia Coelestis Britannica*, İngiliz Gök Tarihi, 1725) bu katalogdan da yararlandığı bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Aslanapa, Oktay. "Uluğ Bey". *Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. haz. S. Boybeyi. Ankara 1996, s. 56-57.

Barthold, Wilhelm. *Uluğ Bey ve Zamanı*. çev. T. A. Nimet. İstanbul 1930.

Golubev, Gleb. *Uluğ Bey*. çev. A. İsakov. Ankara, 2011.

Göker, Lütfi. *Uluğ Bey, Rasathanesi ve Medresesi*. Ankara 1979.

Kari-Niazov, T. N. "Uluğ Beg". *Dictionary of Scientific Biography*. New York 1981, XIII, 535-537.

Sayılı, Aydın. *Uluğ Bey ve Semerkant'daki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyasüddin-i Kâşî'nin Mektubu*. Ankara 1985.

Uluğ Bey'in Astronomi Cetvelleri: Zîc-i Uluğ Bey. çev. M. Kaçar – A. Bir. Ankara, 2012.

Unat, Yavuz. "Uluğ Bey". *DİA*. 2012, XLII, 127-129.

a.mlf. "Zîc-i Uluğ Bey". *DİA*. 2013, XLIV, 400-401

Yavuz UNAT

ULUĞ TÜRK

Oğuz Kağan'a yol gösteren destan
kahramanı vezir.

Türk destanlarının en önemlilerinden biri olan Oğuz Kağan (Han) destanında bilgiyi, akli, stratejiyi temsil eden, hükümdarlarının yanında daima bulunan çoğunlukla hanedandan gelmeyen ve her zaman danışılan bilge kişidir. Faaliyetinden Uluğ Türk adlı vezirlerin aslında çok önemli bir eğitimci olduğu anlaşılır ve en önemlilerinden biri devletin düzeninin sağlanması ile ilgili işlerde kağanlara yol göstericilik yapmış olan Göktürk Veziri Bilge Tonyukuk'tur.

Tarih boyunca diğer Türk devletlerinin hükümdarlarının çoğunun yanında görüldüğü gibi söz konusu destanda Oğuz Kağan da yanında akıllı, bilgili insanları bulundurur, onların sözlerini dinler, tavsiyelerini mutlaka uygulamaya çalışırdı. Bu durum Hunlar'dan beri Türk devlet meclislerinde bilge kişilerin konuşması ve devletin iç ve dış siyaseti hakkında görüşler ileri sürmeleriyle örtüşür.

Uluğ Türk yaşlı biridir. Yaşanmışlıklar, kazanılan birikim, aklın ve bilginin yanında gereklidir. Böyle özelliklere sahip olan Uluğ Türk adlı vezire Oğuz Kağan'ın saygı duyduğu açık bir şekilde anlaşılır. Çünkü tecrübe çok önemlidir.

Destandaki anlatıya göre Oğuz Kağan'ın yanında yaşlı (koca) kişi sakalı ak, saçları boz, çok uzun tecrübeli asil bir insandı. Akıllı, derin düşünceli idi. Taşıdığı unvan Tüşimel olan bu kişi Oğuz'un seçme

eri Uluğ Türk adını taşıyordu. Rüyasında gördüğü altın yay doğu-batı istikametinde, gümüş oklar ise kuzeye doğru uzanıyordu. Oğuz'a anlatırken düşünün kendisine dirlik düzen vermesini, birlik güven vermesini, göktanrının sözüyle gördüklerini Oğuz Kağan'ın gerçekleştirmesini diledi. Yeryüzünün her tarafını Oğuz Kağan'a bağışlamasını temenni etti. Oğuz, onun sözünü tuttu. Sabah uyanınca büyük küçük herkesi davet etti. Gün, Ay ve Yıldız adlı oğullarını gün doğusuna, Gök, Dağ ve Deniz adlı oğullarını batıya doğru ava gönderdi. Gün, Ay ve Yıldız bir altın yay buldu. Dönüp yayı Oğuz Kağan'a takdim etti. Kağan, yayı üçe bölerek çocuklarına verdi ve yayın göğe kadar uzanması için dua etti. Batıya giden Gök, Dağ ve Deniz ise üç gümüş ok bularak geri geldi. Oğuz Kağan okları da üçe böldü. Bundan sonra askerlerini beylerini çağırarak büyük bir kurtlay düzenledi. Davet edilen bütün kişiler, Oğuz Kağan'ın sözünü dinlemek için gelip katıldı. Oğuz Kağan, kırk kulaç uzunluğunda bir ağaç dikti ve tepesine altın tavuk koydurdu. Ayrıca beyaz koyun bağlattı. Sol yanına da kırk kulaç uzunluğunda ağaç diktirip onun da ucuna gümüş tavuk astırdı. Dibine ise kara koyun bağlattı. Sağ yanına Bozoklar'ı, sol yanına Üçoklar'ı oturttu ve kırk gün kırk gece süren eğlence başladı. Bundan sonra yurdunu oğulları arasında paylaştırdı. Oğullarına çok yaşayıp, çok savaşlar yaptığını, çok mızrak savurup, çok ok attığını, çok at sürdüğünü söyledi. Devamında düşmanlarını ağılattığını, dostlarını güldürdüğünü, göktanrıya da borcunu ödediğini ifade etti. Ülkemi size veriyorum, bu yurtlar sizin olsun diye tamamladı.

Yay, güneşin doğduğu yerden batıya kadar uzanan gök kubbeyi temsil ediyordu. Aslında insanoğlunun görebildiği, bilebildiği ufuk çizgilerini akla getirmekteydi. Altın yayı alan oğullara Bozok adı verilirken, üç oku alanların adı Üçok oldu. Bundan sonra yirmi dört boya kadar ulaşan Oğuz boylarının teşkilatlanması doğdu.

Genel olarak Türk tarihinde devlet adamlarına toplum bilgisi, tecrübesi ve öngörüsü ile manevi önderlik yapan bilge kişilerin mevcudiyeti söz konusudur. Uluğ Türk aksakallı olarak da adlandırılan bu kişilerin ilk örneklerindendir.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşid Rahmeti. *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul 1936.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul 1987.
- Gündüz, Tufan. *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul 2016.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. I-II, Ankara 1993-95.
- Öztürk, Ali. *Türk Destanları*. İstanbul 2012.
- Sakaoğlu, Saim – Duymaz, Ali. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul 2002.

Togan, Zeki Velidi. *Oğuz Destanı*. İstanbul 1982.

Turan, Osman. "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması". *Belleten*. 9/35 (1945), s. 305-318.

Ahmet TAŞAĞIL

ULUS-DEVLET

XVII. yüzyıl sonrasında teşekkül eden yeni devlet biçimi.

Modern ulus-devlet belirli bir toprak parçası (ülke) üzerinde, belirli bir siyasal iktidar aracılığı ile (egemenlik) hüküm süren bir insan topluluğunun (ulus) oluşturduğu siyasî yapı olarak kabul edilir. 1789 Fransız Devrimi'yle birlikte imparatorluk, feodal yönetim, site devletleri ve mutlak monarşiler üzerine kurulmuş geleneksel devlet modelleri yerine ülke, ulus ve egemenlik unsurları üzerine modern ulus-devletler inşa edilmiştir. Modern ulus-devlet, yönetiminden sorumlu olduğu belirli bir bölge içinde en yüksek siyasî otorite olarak kabul edilen bir bürokratik kurumlar kompleksi olarak tanımlanabilir (Hay-Lister, 2006: 5). Kavramın en temel birleşeni egemenliktir. Buna göre, en yüksek hükmetme gücü olarak egemenlik sadece devlete aittir. Devlet hâkim olduğu coğrafi alan üzerinde yasama, yürütme ve yargı tekeline sahip tek güçtür. Uluslararası alanda egemenlik ise devletlerin öteki devletlerin egemenlik hakkını tanıması, iç işlerine müdahale etmemesi ve sınırlarını tanıması anlamına gelir. Bu tanımlamalara Weber'in ifadesiyle "meşru şiddet kullanma tekeline sahip olma" (Weber, 2014: 140) özelliği de eklenir. Devletler vatandaşları üzerinde belirli yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir ve bu yaptırımlar hukuk temeline dayandığından meşru kabul edilir. Devletin koyduğu kurallar kamusal nitelik taşır ve merkezî bir otorite tarafından uygulanır. Bu kurallar kamu yararını gözettiğini veya amaçladığını iddia ettiğinden vatandaşlarca meşru görülür.

Modern devletin en önemli birleşenlerinden biri ulus kavramıdır. Modernizm, ulusal meşruiyetle, bu düzlemde ulusal egemenlikle doğal olarak da ulus-devletle örtüşür. Örtüştürülen bir başka şey de ulusun genel iradesi ile siyasal iktidarın iradesinin ortak bütünleşmenin bir ürünü olarak yansımasıdır. Bu bağlamda meşruiyet, birey-ulus-devlet özdeşliği ile bir bütün halinde bütün karşıt unsurları içerisinde eriten bir mekanizmaya dönüşür.